

УДК 351.746.1(477)(075.8)

Собакарь А.О.[©]
доктор юридичних наук, професор

Нестерцова-Собакарь О.В.[©]
кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-4-67-71

СУЧАСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Висвітлено стан забезпечення національної безпеки в Україні. Доведено, що національна безпека є складною соціально-економічною проблемою, зумовленою різними чинниками, аналіз яких дозволив розглянути безпеку в сучасних умовах як невід'ємну умову діяльності людей, соціальних груп, суспільств, держав і світового співтовариства. Наголошено на доцільності визначення сучасних детермінант розвитку державної політики забезпечення національної безпеки України.

Ключові слова: безпека, національна безпека, загрози національній безпеці, національні інтереси, державна політика, детермінанти, публічно-правові засоби, удосконалення.

Постановка проблеми. Найважливішою умовою побудови демократичної правової держави, в якій досягається стійкий, прогресивний і збалансований розвиток особистості, суспільства та держави на принципах законності, поваги та дотримання прав і свобод людини та громадянина, взаємної відповідальності особи, суспільства та держави щодо забезпечення безпеки, гуманізму та відкритості, є забезпечення національної безпеки. Цьому має сприяти як чітке функціонування всіх елементів системи забезпечення національної безпеки країни, так і реалізація відповідної державної політики у цій сфері. Остання забезпечується шляхом цілеспрямованої діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства щодо попередження, виявлення та припинення загроз безпеці особистості, суспільства і держави та протидії їм в якості обов'язкової і невідмінної умови захисту національних інтересів України. При цьому саме «...утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО» [1] визнається однією з двох основних стратегічних цілей забезпечення національної безпеки України

На жаль, доводиться констатувати, що деструктивні процеси в українському суспільстві продовжують зберігатися. Довготривала невирішеність соціальних проблем у переважній частині українського суспільства сьогодні виступає одним із основних чинників виникнення та розвитку низки загроз у різних сегментах національної безпеки. Йдеться, зокрема, про дестабілізацію суспільно-політичних процесів, загострення конфліктів на національному і релігійному ґрунті, формування сепаратистських настроїв в окремих регіонах та групах населення, зневіру у дієздатності влади, вимивання з країни кваліфікованої робочої сили тощо. Вказані загрози досягли масштабів, які можуть стати новими (а в деякій мірі становлять) реальну загрозу національній безпеці держави. Практично з усіх найважливіших соціальних показників світового цивілізаційного розвитку Україна продовжує перебувати на небезпечній межі [2, с. 36–52].

Водночас проблема формування та реалізації ефективної державної політики забезпечення національної безпеки, розробки нових або удосконалення діючих механізмів державного управління в кризових та надзвичайних ситуаціях недостатньо досліджена.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дані питання розглядалися у наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокре-

ма Ю.П. Битяка, О.П. Дзьобаня, В.А. Ліпкана, Н.Р. Нижник, В.І. Пилипчука, Г.І. Іванець, Ю.П. Битяка, І.В. Яковюк, С.Г. Серьогіної, І.В. Яковюк, К. Уолтца, Л. Кока, Дж. Бодема, Дж. Кантіні та інших. Проте на сьогодні залишилось багато питань щодо визначення основних та другорядних особливостей загальнодержавної політики забезпечення національної безпеки, а також відповідних детермінант її розвитку.

Мета статті полягає у з'ясуванні на підставі аналізу наявних наукових, науково-публіцистичних та нормативних джерел сучасних детермінант розвитку державної політики забезпечення національної безпеки України, визначення їх оптимального переліку для закріплення у законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання актуальних проблем забезпечення національної безпеки країни здається неможливим без відповіді на такі важливі запитання: хто є стратегічним партнером держави в процесі реалізації проголошених національних інтересів? Захист яких матеріальних та духовних національних цінностей визначає пріоритети внутрішньої й зовнішньої політики держави? Яким чином держава має намір захищати свої національні інтереси та яких заходів варто вжити, щоб підвищити її можливості у цьому напрямі? Ці запитання дають зрозуміти, що успіх політики держави істотною мірою залежить не тільки від національних інтересів та цілей, а й від чіткого розуміння вибраних шляхів, засобів та способів їх досягнення. Саме тому можна стверджувати, що державна політика національної безпеки безкомпромісно залежить від вибору концептуального підходу до її забезпечення [3].

Національна безпека визначається в термінах реальних та потенційних загроз національним інтересам, які можуть виникати в різних сферах життєдіяльності. Вони мають суб'єктивний і об'єктивний характер. Все, що людина створила своїми руками, може стати причиною загрози для її існування. Стрімкий науково-технічний прогрес, глобалізація, модернізація, постійне зростання потреб людства породили і негативні наслідки. Як приклад нових загроз можна навести: транспортні аварії, катастрофи, вибухи на атомних станціях і хімічних підприємствах, вдосконалення зброї масового знищення, руйнацію озонового шару Землі, глобальне потепління тощо. Існує багато класифікацій загроз для національної та міжнародної безпеки залежно від різних критеріїв. Більшість вчених виділяють за критерієм характеру загроз: політичні, військові, економічні, соціальні, культурні, екологічні та ідеологічні [4, с. 17].

На сьогоднішній день до актуальних загроз національній безпеці України варто віднести в тому числі й агресивні дії Російської Федерації, що чиняться для виснаження української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності задля знищення Української держави і захоплення її території [1].

Отже, упродовж багатьох років не вщухають гострі дискусії з приводу формування національних інтересів та усунення загроз їх реалізації. Крім цього, для України названа проблема має дві взаємопов'язані складові. Одна з них стосується вибору ціннісних засад державного будівництва, а інша – вибору політичної концепції забезпечення національної безпеки. Що стосується першої складової, то одні вчені переконані в тому, що в Україні більш допустимою є ідея подальшої розбудови інститутів демократичного суспільства. Інші вважають, що вказана політика має базуватися на ідеологічних комуністичних засадах, а третя частина вказує на необхідність підпорядкування особистих інтересів інтересам свого – українського. При цьому існують й такі, що вважають, що основа політики національної безпеки повинна базуватися на уявленнях про необхідність забезпечення як пріоритетних наднаціональних цінностей, так і максимально можливого зниження ролі державних інститутів у суспільному.

Отже, проблема вибору концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки повинна аналізуватися в контексті культурного та історичного розвитку як держав, так і інституцій громадянського суспільства. Втім, для України характерним є те, що на сьогодні практично всі соціальні структури й інститути пов'язують у собі елементи й риси як попередньої радянської, так і нової ліберально-ринкової системи периферійного типу. Нові державні установи певною мірою успадкували риси комуністичної номенклатури, інститути соціальної держави й громадянського суспільства. В результаті цього в Україні не досить вдало поєднуються стандарти радянської, американізованої, західної та української емігрантської культур, управлінської, що, безумовно, впливає на вибір концептуального підходу забезпечення національної безпеки та його практичну реалізацію.

Аналіз теоретичних дискусій щодо світоглядно-політичної концепції забезпечен-

ня національної безпеки свідчить про те, що нині більшість провідних країн світу на практиці вибирають і після цього реалізують концепцію політичного реалізму. В її основу покладено суть, з якою держави ставлять раціональні цілі, зокрема ті, що стосуються їх потреби у безпеці. Зокрема, прихильники теорії політичного реалізму не зводять лише до застосування військової сили забезпечення національної безпеки. Політично-економічні форми силового впливу вони досліджують як важливі додаткові засоби досягнення національних інтересів. Це підтверджує й аналіз нових антитерористичних стратегій. Він свідчить, що вказані стратегії лише модернізують стратегії неядерного стримування, які з'явилися в 80–90-х рр. минулого століття, зокрема акцентується увага на необхідності застосування сили не лише тоді, коли загроза вже сформувалася, а й тоді, коли вона щойно з'явилася, щоб запобігти її переростанню в реальну шляхом завдання превентивних ударів. Зокрема, у Стратегії національної безпеки США 2002 р. зазначалось, що головною метою має бути забезпечення для Президента більш широкого вибору варіантів воєнних рішень для припинення агресії або тиску в будь-яких формах на США та їх союзників.

Таким чином, основний акцент робиться на геополітичному вимірі національної безпеки, суть якого полягає, насамперед, у створенні умов для фізичного виживання держави, захисту її суверенітету і територіальної цілісності, спроможності відповідно реагувати на будь-які загрози зовнішнього характеру, передусім воєнного.

Крім цього, в сучасних підходах до забезпечення міжнародної та національної безпеки набув поширення конструктивістський напрям, суть якого полягає в тому, що не держави є центрами сили, а багатосторонність, якість та глибина зв'язків корпорацій формулюють відповідну безпеку. На сьогодні можна спостерігати, як економічна глобалізація й поширення інформаційних технологій спричиняє поширення віртуальних груп за інтересами, знижує здатність держав до ефективного управління, у тому числі й у сфері національної безпеки. Новітні інформаційні технології трансформують соціальну комунікацію і тим самим змінюють суспільства. Звичні медіа дедалі більше поступаються місцем соціальним мережам. Зникають фільтри, які ще учора ускладнювали поширення недостовірної інформації та руйнівних психологічних впливів [5].

У такому разі реальна політика забезпечення національної безпеки справді дасть змогу зробити розбудову сильної з політичного та економічного погляду Української держави, яку будуть поважати інші країни, а її населення буде впевненим у належному захисті державою національних матеріальних і духовних цінностей.

Саме за таких умов забезпечення національної безпеки може стати не тільки змістовно наповненим пріоритетом діяльності органів державної влади, а й визначальним стрижнем національної ідеї, яка б з'єднала різні верстви суспільства навколо досягнення вказаної мети. Проте організаційно-правові засади з питань національної безпеки мають на собі відбиток впливу різноспрямованих ціннісно-ідеологічних засад державного будівництва та світоглядно-політичних концепцій її забезпечення, що само по собі вже стало досить справжньою загрозою для держави.

Разом з Конституцією України основоположними нормативно-правовими актами, які декларують питання забезпечення національної безпеки України, є Стратегія національної безпеки України [1], Воєнна доктрина України [6], Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України [7], Стратегічний оборонний бюлетень України [8], Закон України «Про національну безпеку України» [9] та інші спеціальні законодавчі та підзаконні нормативні акти.

Новий закон навряд чи можна назвати базовим, навіть зважаючи на те, що він спрямований на визначення механізмів керівництва у сфері національної безпеки та оборони, унормування структури і складу сектору безпеки і оборони, системи управління, координації та взаємодії його органів, запровадження планування для забезпечення сталого та ефективного цивільного демократичного контролю над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони. Новий закон має визначати фундаментальні положення, відображати базові цінності та національні інтереси у сфері національної безпеки. Однак він, на жаль, має вузьку спрямованість, винятково сектору оборони і безпеки та не охоплює усі сфери, що традиційно належать до складових національної безпеки – економічної, екологічної, транспортної, кібернетичної, соціальної тощо.

Прийняття нового закону про національну безпеку не є випадковим, адже наразі, на думку аналітиків, відбувається значна трансформація уявлень про однополярний світовий порядок, вказаний процес породжує серйозні загрози європейській безпеці. І дійс-

но, ступінь підсилення впливу Європи у світовій сфері залежатиме від її здібності досягти більшої політичної згуртованості, що вкрай необхідно для формування стратегічного бачення всіма його членами тенденцій міжнародної політики та стратегії забезпечення безпеки, в тому числі й України.

Враховуючи викладене, сучасними детермінантами розвитку державної політики забезпечення національної безпеки України на сьогодні можна вважати:

– у політичній сфері: створення дієвих механізмів захисту прав громадян України в країні та у світі; запобігання й усунення спроб втручання у внутрішні справи України; входження в існуючі та створювані системи універсальної і регіональної безпеки; підтримка громадянської злагоди та соціальної стабільності; побудова надійної системи захисту конституційних засад;

– в економічній сфері: контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника; боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому відпливові національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів;

– у соціальній сфері: виявлення й усунення причин, що призводять до різкого розшарування суспільства під час переходу до ринкової економіки; створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я; стимулювання розвитку та забезпечення всебічного захисту освітнього й культурного потенціалу країни;

– в екологічній сфері: впровадження та контроль за дотриманням науково обґрунтованих нормативів природокористування; контроль за станом навколишнього природного середовища, виявлення та усунення загроз для здоров'я населення;

– у науково-технологічній сфері: вжиття комплексних заходів щодо захисту та розвитку науково-технологічного потенціалу; виявлення й усунення причин науково-технологічного відставання України; створення ефективних механізмів боротьби з відпливом інтелектуального та наукового потенціалу за межі України;

– в інформаційній сфері: вжиття комплексних заходів щодо захисту свого інформаційного простору та входження України в світовий інформаційний простір; усунення негативних чинників порушення інформаційного простору, інформаційної експансії з боку інших держав; розробка і впровадження необхідних засобів та режимів отримання, зберігання, поширення й використання суспільне значущої інформації, створення розвинутої інфраструктури в інформаційній сфері.

З огляду на зазначене, важливо зауважити, що втіленню зовнішньополітичного курсу України в деякій мірі перешкоджають не лише внутрішньополітичні розбіжності та відсутність консолідованої позиції еліти і суспільства, а й ситуації, які відбуваються на регіональному та національному рівнях, що негативно позначаються на внутрішніх та зовнішніх процесах України [10, с. 105].

Висновок. Таким чином, особливості національної безпеки детермінуються історичними й соціально-політичними умовами держави, в яких вона народжується, розвивається та функціонує. Забезпечення самостійності України та її національної безпеки передбачає обов'язкове подолання сировинної залежності, роз'єднаності суспільства, сліпого наслідування європейських цінностей чи, навпаки, їх категоричного відторгнення.

Сучасна система забезпечення національної безпеки України має стати не просто сукупністю взаємодіючих інституційних елементів, а й певного процесу формування правового поля, ціннісно-ідеологічних засад державного будівництва, світоглядно-політичної стратегії реалізації національних інтересів та прийняття відповідних політичних рішень. При цьому необхідною передумовою належної обґрунтованості та практичної реалізації вибраного концептуального підходу має стати чітке розмежування політичної, адміністративної та оперативної функцій управління сектором безпеки та оборони.

Бібліографічні посилання

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 6 травня 2015 року № 287/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

2. Пирожков С. І. Проблеми національної безпеки в контексті європейського вибору України. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період*. Львів, 2003. Вип. 5. С. 36-52.

3. Ситник Г. П. Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення наці-

ональної безпеки. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Navch_Posybniky/4c47ea67-658a-41f9-9a6f-756fbc6e1100.pdf

4. Пилипенко О.С. Сучасні проблеми міжнародної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 123 (ч. I). 2014. С. 16-23.

5. Актуальні питання національної безпеки України. URL: <http://mediarnbo.org/2017/02/22/aktualni-pitannya-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini/>

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 14 березня 2016 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 06 червня 2016 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/240/2016>.

9. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

10. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. наук. праці. Київ: НІСД, 2016. 528 с.

Надійшла до редакції 20.11.2018

SUMMARY

Sobakar A.O., Nestertsova-Sobakar O.V. Current determinants of development of the state policy of ensuring national security of Ukraine. The article highlights the state of ensuring national security in Ukraine. It is proved that national security is a complex socio-economic problem caused by various factors, the analysis of which allowed to consider security in modern conditions as an indispensable condition for the activities of people, social groups, societies, states and the world community.

It is emphasized on the expediency of defining modern determinants of development of the state policy of providing national security of Ukraine. In particular, the determinants in: political, economic, social, ecological, scientific-technological and informational spheres are highlighted.

It is proved that the problem of choosing conceptual approaches to ensuring national security should be analyzed in the context of cultural and historical development of both states and civil society institutions. However, for Ukraine it is characteristic that today practically all social structures and institutes associate elements and features of both the previous Soviet and new liberal-market system of peripheral type. New state institutions have inherently inherited the features of the communist nomenklatura, institutions of social state and civil society. As a result, the standard of Soviet, Americanized, Western and Ukrainian emigrant cultures, which is managerial, is not sufficiently combined in Ukraine, which, of course, influences the choice of a conceptual approach to ensuring national security and its practical implementation.

The emphasis is placed on the peculiarities of the national security of Ukraine, which are determined by the historical and socio-political conditions of the state in which it is born, develops and functions.

Particular attention is drawn to the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", which can hardly be called the basic one, even though it is aimed at defining the mechanisms of leadership in the field of national security and defense, the normalization of the structure and structure of the security and defense sector, management system, the coordination and interaction of its bodies, the introduction of planning to ensure sustainable and effective civil democratic control over the bodies and units of the security and defense sector. The new law should define the fundamental provisions, reflect the basic values and national interests in the field of national security. Unfortunately, however, it has a narrow orientation, exclusively in the defense and security sector, and does not cover all areas that traditionally belong to the components of national security - economic, environmental, transport, cybernetic, social, etc.

Keywords: *security, national security, threats to national security, national interests, state policy, determinants, public-law means, improvement.*